

معلم اثر بخش:

مروری بر بررسی مولفه‌های معلم اثربخش در ابعاد مختلف و ارتباط متقابل اثربخشی معلم و مهارت سواد اطلاعاتی

مریم جاوید مقدم^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۴/۲۰ تاریخ چاپ: ۱۳۹۹/۰۶/۳۰

چکیده

منابع انسانی کارآمد و پر انگیزه در افزایش اثربخشی هر سازمانی نقشی مهم و اساسی ایفا می‌کنند. منابع انسانی عمده‌ترین سرمایه و عامل راهبردی هر سازمان به حساب می‌آیند. به ویژه معلمان که تربیت کننده نسل آینده‌ساز جامعه هستند. معلمی که به مهارت‌های سواد اطلاعاتی مجهز است به خوبی می‌تواند این مهارت‌ها را به دانش‌آموزان خود منتقل نموده و یادگیرانی مادام‌العمر تربیت نماید. اهمیت معلم در تعلیم و تربیت و وظایف متعددی که در اثر پیشرفت علم خصوصاً آموزش و پرورش برعهده‌ی او گذاشته شده است. بیش از پیش نقش معلمان را در نظام آموزش و پرورش با اهمیت‌تر نموده است. معلم امروز تنها عهده‌دار تدریس مواد درسی نیست، او علاوه بر آگاهی از محتوی دروس، باید با روانشناسی تربیتی، برنامه ریزی درسی، سنجش و اندازه‌گیری ... نیز آشنا باشد. از این رو معلمان اثربخش نقش کلیدی در ایفا این وظایف دارند چراکه معلم اثربخش دارای دانش و مهارت‌های مورد نیاز جهت ارائه و آموزش اهداف قصدشده نظام آموزش و پرورش است. وی از این دانش و مهارت در زمان مناسب به شیوه مطلوب و مورد انتظار به منظور تحقق اهداف استفاده می‌کند. معلم اثربخش احساس تعهد درونی نسبت به یادگیری دانش‌آموزانش دارد و همواره زمینه‌ساز یادگیری در مخاطبانش است. در این مقاله ابتدا به معرفی نقش مهم معلمی پرداخته و سپس معلم اثر بخش کاملاً تعریف و تحلیل شده است و در بخش اصلی این مقاله به بررسی مولفه‌های معلم اثربخش در ابعاد مختلف از دید نویسندگان و ارتباط متقابل اثربخشی معلم و مهارت سواد اطلاعاتی پرداخته شد.

واژگان کلیدی

دانش‌آموز، معلم اثر بخش و سواد اطلاعاتی.

۱. مدیر دبستان امام جعفر صادق ۱ ناحیه یک رشت استان گیلان. javid.maryam2019@gmail.com

۱- مقدمه

در یک دیدگاه کلان آموزش و پرورش در کانون رشد فردی و اجتماعی جوامع قرار می‌گیرد و از این رو می‌توان گفت که بنیان همبستگی، اجتماعی پیشرفت همه جانبه توسعه پایدار تعالی انسانیت و صلح همگی به آموزش و پرورش وابسته است. اگرچه عناصر گوناگونی در کارکرد آموزش و پرورش مؤثرند، لیکن معلم نقشی بی‌بدیل در این عرصه را بر عهده دارد. معلم از آن جهت کارگزار و عامل اصلی تعلیم و تربیت به شمار می‌آید که اهداف غایی و اجرایی نظام آموزشی در نهایت توسط وی محقق شده به منصه ظهور می‌رسد. تعامل مستمر و چهره به چهره معلم و دانش‌آموزان به عنوان دو قطب اصلی نظام، تربیتی معلم را در موقعیتی ممتاز و منحصر به فرد قرار می‌دهد که هیچ یک از دیگر عناصر نظام آموزشی از آن برخوردار نیستند. پس معلم مهم‌ترین مجری برنامه‌های درسی است که کنش‌های منطقی روانشناسانه و اخلاقی او سه عنصر اصلی تدریس را شکل می‌دهند. کنش‌های منطقی شامل فعالیت‌هایی مانند توضیح دادن تصحیح کردن تفسیر کردن و ارزشیابی است. کنش‌های روان‌شناسانه شامل کارهایی مانند انگیزه دادن، ترغیب کردن، پاداش دادن و تنبیه کردن است و کنشهای اخلاقی نیز ویژگی‌هایی مانند صداقت، شجاعت، بردباری، همدردی، احترام و انصاف را به نمایش می‌گذارد [۱].

معلم مهم‌ترین شخص در فرایند اجرای برنامه درسی قلمداد می‌شود، وی در مقام الگوی عملی می‌تواند شور و شوق یادگیری را دانش‌آموزان برانگیزاند. در ضمن، محتواگزینی روش‌های تدریس و ارزشیابی، نیز که از دیگر مؤلفه‌های برنامه درسی هستند که مستقیم تحت نظر و کنترل معلم است. در این صورت باید حکم کرد که مؤثرترین و کارسازترین مؤلفه نظام تعلیم و تربیت معلم یا همان کارگزار اصلی و حقیقی آموزش و پرورش است. در این میان آموزش اثر بخش معلم که نقطه اتکای هر تغییر و تحولی دانسته می‌شود، اهمیت فراوانی دارد، چراکه معلم اثر بخش با اتکا به دانش و مهارت مورد نیاز معلمی و داشتن شایستگی و صلاحیت‌های حرف‌های همواره به دنبال فراهم کردن موقعیت‌هایی برای ایجاد یادگیری در بین دانش‌آموزان است. به عبارت بهتر مجموعه فعالیت‌های معلم اثربخش منجر به یادگیری دانش‌آموزان می‌شود و بدین طریق موجبات بهبود کیفیت یادگیری آنان را در ابعاد سه گانه شناختی، عاطفی و روانی حرکتی فراهم می‌کند. با در نظر داشتن این موضوع وجود معلمان اثربخش در هر نظام آموزشی یا تلاش جهت ارتقای اثر بخشی معلمان دارای نقش پراهمیتی است [۲].

۲- معرفی شغل معلمی

معلمی شغل و حرفه نیست بلکه ذوق و هنر توانمندی است. معلمی در قرآن به عنوان جلوه‌ای از قدرت لایزال الهی است. در نخستین آیات قرآن که بر قلب مبارک پیامبر اکرم (ص) نازل شد به این هنر خداوند اشاره شده است: «اقرأ باسم ربك الذی خلق...» خداوند خود را معلم می‌خواند و جالب این که معلم بودن خود را بعد از آفرینش پیچیده‌ترین و بهترین شاهکار خلقت، یعنی انسان آورده است. نباید تنها با این توجیه که معلمی شغل انبیا است. از توجه به نیازها و سختی‌هایی که معلمان تحمل می‌کنند، چشم پوشید. اگر معلمی شغل انبیا است. باید این را نیز به خاطر داشت که انبیا بر

انسان منت گذارده‌اند. در آیات و حیانی نیز حقی که آنان بر گردن انسانها دارند گوشزد شده است. کار معلم با انسان است و انسان به عنوان اشرف مخلوقات پیچیده‌ترین سیستمی است که در طبیعت مشاهده می‌شود. این موجود نه تنها خود پیچیده است، بلکه در جامعه رابطه پیچیده‌تری را به وجود می‌آورد که پیش‌بینی رفتار و سخن گفتن دقیق درباره او را به حداقل می‌رساند. اصولاً سروکار داشتن با انسان کار بسیار سختی است، خصوصاً اگر سروکار با اجتماع انسانها باشد کار سخت‌تر می‌شود. چون انسانها در اجتماع از نظر روانی رفتارهای خاصی را از خود نشان می‌دهند که به تنهایی آن رفتارها را از خود بروز نمی‌دهند. برخورد با انسان‌هایی که در یک جا جمع شده‌اند و با هم همسویی می‌کنند و اهداف مشترکی را دنبال می‌کنند و هر کدام شخصیت ویژه‌ای دارند، باید بسیار هوشیارانه و ماهرانه باشد که کار هر کسی نیست. معلمی نیاز به توانایی و صرف انرژی فراوان دارد. معلم باید جامعه‌شناس باشد که با شناخت مقتضیات زمان دانش آموز را برای ورود به جامعه آماده کند. باید روانشناس باشد که با درک نیازهای روحی و مسایل روانی دانش آموز را به عنوان فردی از نظر روح و روان سالم تحویل اجتماع دهد و معلم با انسانی سروکله می‌زند که از قضا در دوران رشد و تغییر و تحول است. معلم باید به مثابه مردم‌شناسی که در قلمرو ناشناخته‌ای پا می‌گذارد، وارد دنیای کودک و نوجوان شود و آداب و رسوم کودکی و اقتضائات این دوران را بشناسد. معلم باید تأثیرگذار باشد و به عنوان الگویی که رفتار و گفتارش در برابر چشمان تیز بین کودک مورد ارزیابی دقیق قرار می‌گیرد، مسلماً او را در موضعی قرار دهد که می‌بایست کنترل زیادی بر کردار خود داشته باشد و این کنترل بر نفس او را هرچه بیشتر در تنگنا قرار می‌دهد و چه بسا منجر می‌شود که معلم از بسیاری از امور مورد علاقه‌اش که حق شرعی و قانونی اوست محروم شود. نکات ذکر شده تنها گوشه‌ای از ملزومات معلمی است و مسائل بیشتری وجود دارد که این حرفه را هرچه بیشتر دشوار می‌کند. معلم حرفه‌ای کسی است که دانش و تجربه کافی دارد و روش تدریس نیز می‌داند؛ یعنی این که می‌داند چه روش‌ها و قانونی را در کجا و چگونه به کار گیرد تا کلاس کارآمد و اثربخشی داشته باشد. معلمانی که هر سه ویژگی دانش، تجربه و روش را توأمان دارا باشند معلم حرفه‌ای قلمداد می‌شوند. هر یک از ویژگی‌های مذکور به تنهایی نمی‌تواند فردی را به معلمی حرفه‌ای تبدیل کند در واقع آن چه که معلم حرفه‌ای را از سایر معلمان متمایز می‌کند استفاده مناسب و به جا از روش های مطلوب تدریس است. هر چند نبود هر یک از دو عامل دانش و تجربه کافی مشکلاتی را برای معلم به وجود می‌آورد. نداشتن روش مناسب سبب از بین رفتن دو متغیر دیگر می‌شود. معلم حرفه‌ای می‌داند که چگونه و با چه روش‌هایی تدریس خود را آغاز کرده ادامه دهد و آن را به اتمام رساند و مطالب را کی و چگونه عرضه کند تا دانش آموزان را به حداکثر فعالیت وادارد و آنها را قدم به قدم به اهداف تدریس نزدیک کند [۳].

۲- آموزش باکیفیت و نقش معلم

آموزش باکیفیت زیربنای توسعه در هر کشوری بوده و مبنای توسعه پایدار، اهمیت دادن به امر آموزش می‌باشد. از این رو، بیشتر کشورهای جهان با نگرانی‌های فزاینده‌ای که داشته‌اند بخش عظیمی از بودجه کشور را به توسعه آموزش باکیفیت اختصاص داده‌اند. موضوع آموزش باکیفیت، بحثی پیچیده‌ای است که بهبود آن در نظام‌های آموزشی، متأثر از

عوامل متعددی است که از جمله مهمترین این عوامل «معلم» می باشد. در ادبیات مطالعات برنامه درسی نیز معلم به عنوان یکی از عناصر اصلی در برنامه درسی معرفی می شود. نقش معلم در برنامه درسی به گونه ای است که سایر عناصر برنامه درسی را نیز تحت شعاع خود قرار می دهد، معلم از طریق تدریس محتوای برنامه درسی اجرای مطلوب فعالیتهای یادگیری استفاده بهینه از مواد و منابع در نظر داشتن زمان و مکان در دسترس گروه بندی کردن دانش آموزان و بهره گیری از روشهای مناسب ارزشیابی پیشرفت، تحصیلی زمینه را برای تحقق حداکثری اهداف برنامه درسی را فراهم می کند. از این رو تدریس معلم نقش حیاتی در برنامه درسی دارد. با توجه به اینکه «معلم اثربخش» نقطه اتکای هر تغییر و تحول است، لذا امروزه نظامهای آموزشی به وجود معلمان اثربخش، توجه ویژه ای دارند [۴].

۲- معلم اثر بخش

اثر بخشی در فرهنگ لغت به معنی «اندازه اثر و اعمال» به کار می رود. رایینز (۱۹۹۸) اثر بخشی سازمان را به عنوان میزان پنج کسب اهداف کوتاه مدت و بلند مدت با توجه به انتظارات ذینفعان، ارزیابی کنندگان و مرحله زندگی سازمانی تعریف می کنند. با این حال؛ اغلب صاحب نظران اثر بخشی را میزان و درجه رسیدن به اهداف سازمانی می دانند با این شرایط نظام آموزشی برای اینکه بتواند اثر بخش باشد، باید به سمت اهداف تعیین شده یعنی آماده کردن جوانان برای زندگی واقعی در جامعه حرکت کند و معلمان نیز به عنوان یکی از مهمترین عناصر انسانی نظام آموزشی برای اینکه اثربخش بودن باید ابعاد و مولفه هایی داشته باشند [۵].

بهبود کیفیت آموزشی و داشتن معلمان واجد شرایط در سالهای اخیر در سراسر جهان مورد تأکید قرار گرفته است. به طوری که در گزارش موسسه بین المللی برنامه ریزی آموزشی بسیاری از کشورها به منظور بهبود کیفیت آموزشی مهمترین اقدام آموزش و پرورش خود را بر تربیت معلم اثر بخش قرار داده اند [۶].

معلم اثر بخش معلمی است که با مهارت های صلاحیتهای حرفه ای و اخلاق معلمی، زمینه برای یادگیری همه جانبه دانش آموزان فراهم آورده و از این طریق موجب پیشرفت هر چه بیشتر دانش آموزان در فرایند یادگیری می شود [۷]. در دهه های اخیر اثر بخشی معلمان به عنوان یکی از رویکردهای توسعه و توانمندسازی معلمان محسوب می گردد که موجب بهبود کیفیت آموزش شده است. لذا معلم اثر بخش به عنوان نقطه اتکای هر تغییر و تحولی یاد می شود، چرا که معلم اثربخش با اتکا به دانش و مهارت مورد نیاز معلمی و داشتن شایستگی و صلاحیتهای حرفه ای همواره به دنبال فراهم کردن موقعیتهایی برای ایجاد یادگیری در بین دانش آموزان است. بدون شک معلم در تمام نظام های آموزشی دارای نقش کلیدی و اثرگذار است و انتظار جامعه از مدرسه و معلم این است که جوانانی را برای زندگی واقعی در جامعه فردا آماده کند. لذا دانش، مهارت و تواناییهای زنان و مردان آینده به دانایی، توانایی، صلاحیت، مهم و حیاتی است که شایسته ترین افراد برای حرفه معلمی به کار گمارده شوند. درواقع هر کشوری که معلمان اثر بخش تر و شایسته تر تری داشته باشد، آموزش و پرورش کارآمدتر و باکیفیت تری خواهد داشت اثر بخشی در فرهنگ لغت به معنی اندازه اثر و اعمال به کار می رود [۸].

به زعم تعدادی از صاحب نظران معلم اثر بخش معلمی است که به دنبال فراهم نمودن شرایط جهت ایجاد فرصت های یادگیری برای دانش آموزان است و دغدغه اصلی وی، یادگیری فراگیرانش می باشد. ارتقای نسبی پیشرفت تحصیلی دانش آموزان کاهش تمرین و تدریس غیر مؤثر مانند بازخوردهای منفی و سؤالات سطح پایین کانون توجه معلم اثربخش است. معلم اثر بخش دارای دانش و مهارت های مورد نیاز جهت ارائه و آموزش اهداف قصد شده نظام آموزش و پرورش است. وی از این دانش و مهارت در زمان مناسب به شیوه مطلوب و مورد انتظار به منظور تحقق اهداف استفاده می نماید و یادگیری مادام العمری برای دانش آموزان رقم می زند. معلم اثربخش احساس تعهد درونی نسبت به یادگیری دانش آموزانش دارد و همواره زمینه ساز یادگیری در مخاطبانش است. معلم اثر بخش دارای مهارت های حرفه ای بوده که به صورت مستقیم بر نمرات امتحانی دانش آموزان و پیشرفت آنان تأثیر می گذارد [۴].

۲- تعریف و ویژگی های معلم اثر بخش از دیدگاه نویسندگان

در تعریف ابعاد و مولفه های معلم اثربخش میان صاحب نظران اختلاف نظر وجود دارد که به بررسی این دیدگاهها پرداخته شده است [۵]:

سالیوان معلم اثر بخش را معلمی می داند که هم دانش برنامه درسی هم توانایی تدریس با رویکردهای متنوع و هم به طور قابل ملاحظه ای توانایی افزایش پیشرفت تحصیلی دانش آموزان را دارد.

پاتریک و اسمارت بیان می کنند که معلمان اثر بخش مشتاق به تدریس اند، برای کارشان احترام قائل هستند، جاذبه دارند. مقتدرند و الگو هستند و به دانش آموزان احترام می گذارند مهارت سازماندهی و ارائه مطالب به صورت روشن و قابل فهم دارند و توانایی انگیزه دادن به دانش آموزان را نشان می دهند.

بروفی در سندی برای یونسکو فهرستی از مولفه های معلم اثر بخش را ارائه می دهد که مهمترین آنها تقویت جو حمایتی در کلاس فراهم کردن فرصتی برای درگیری دانش آموزان با موضوعات درسی تقویت محتوای، گفتمانی فعالیت های کاربردی و عملی کلاسی مشارکت دانش آموزان در فعالیت های کلاسی اجرای راهبردهای تدریس متنوع استفاده از یادگیری مشارکتی ارزیابی هدف محور و داشتن انتظار پیشرفت و موفقیت برای دانش آموزان است.

کالنز معلم اثر بخش را در پنج بعد تعریف میکند: ۱- تعهد به دانش آموزان و یادگیری ۲- تسلط به مطالب درسی ۳- مدیریت کلاس درس ۴- توانایی تفکر سیستمی درباره اعمال خود ۵- عضویت در انجمن های یادگیری.

بروفی و گود ابعاد معلم اثربخش را نظارت بر پیشرفت تحصیلی تسلط بر محتوا درسی زمان اختصاص داده شده برای تدریس موفقیت پیوسته و تدریس فعال می دانند.

والبرگ ابعاد معلم اثربخش را سطوح یادگیری، شرکت در برنامه های درسی فشرده، تمرین، خواندن تجربه یادگیری مشارکتی و انتظارات بالا از دانش آموزان بیان می کند.

دیویس و توماس: رفتارهای معلم اثربخش را در طبقه بندی کرده اند که الف: بعد اول در بر گیرنده رفتارهایی که تعهد علمی را افزایش میدهد و عبارت است از استفاده از روشهای تدریس متنوع، مدیریت کلاس درس انتظارات معلم،

سازماندهی و ارائه اهداف آموزشی. ب: بعد دوم رفتارهایی است که بر سازماندهی تجربیات یادگیری و شفافیت تدریس را می‌افزاید مانند تعاملات آموزشی و نظارت بر پیشرفت دانش آموزان و ج: آخرین بعد شامل گستره وسیعی از رفتارها می‌شود؛ مانند بازخورد دادن تا اهمیت دادن و احترام به دانش آموزان در این بعد قرار می‌گیرند[۵].

۳- مولفه‌های معلم اثربخش در ابعاد مختلف از دید نویسندگان

شناسایی و اعتبار سنجی ویژگی‌های معلم اثربخش در دوره ابتدایی از جوانب مغفول این مطالعات است. از سوی دیگر، تبیین ویژگی‌های معلم اثر بخش در هر نظام آموزشی وابسته به مبانی و فلسفه خاص آن نظام است و در هر کشور و دوره تحصیلی متفاوت خواهد بود. به عبارت بهتر در کشورهای مختلف، با توجه به ساختار، فلسفه و مقتضیات نظام آموزشی، معلم اثربخش دارای ویژگی‌های خاص آن کشور خواهد بود؛ بنابراین، تلاش در راستای شناسایی و اعتبار سنجی ویژگی‌های معلم اثر بخش دوره ابتدایی ایران بیش از پیش احساس می‌گردد. علاوه بر این، توجه به این موضوع مورد تأکید اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش کشور ایران نیز بوده و ویژگی‌های شناسایی شده می‌تواند مبنایی برای طراحی و اجرای دوره‌های آموزش ضمن خدمت بدو خدمت معلمان کارورزی دانشجوی معلمان، برنامه‌های درسی دانشگاه فرهنگیان و... قرار گیرد[۴].

- دانیلسون [۹] ۱۹۹۶ - ۲۲ مورد از مولفه‌های معلم اثربخش را در چهار حوزه اصلی بیان می‌کند.
- ✓ برنامه‌ریزی و آمادگی (تسلط بر موضوع درسی، اثبات آگاهی در مورد دانش آموزان، انتخاب اهداف آموزشی، اثبات دانش درباره منابع طراحی تدریس پیوسته و ارزیابی مداوم یادگیری).
- ✓ محیط کلاس درس (ایجاد محیط دارای احترام و روابط دوستانه ایجاد فرهنگ یادگیری مشارکتی اداره کلاس کنترل رفتار دانش آموزان و سازماندهی فیزیکی کلاس).
- ✓ تدریس (شفافیت و دقت در تدریس، کاربرد تکنیک‌های پرسش و پاسخ، درگیر نمودن دانش آموزان در یادگیری، بازخورد به دانش آموزان انعطاف‌پذیری و پاسخگو بودن).
- ✓ مسؤولیت‌های حرفه‌ای (اندیشیدن درباره آموزش، یادداشت برداری‌های دقیق ارتباط با خانواده‌ها، همکاری با مدرسه، پیشرفت و رشد حرفه‌ای و داشتن دانش تخصصی).
- ساندرز [۱۰] ابعاد معلم اثربخش را در کشورهای در حال توسعه بررسی و پنج بعد را فهرست کرده است که شامل ۱- رهبری حرفه‌ای، ۲- دید و اهداف مشترک، ۳- محیط یادگیری، ۴- تمرکز بر تدریس و یادگیری و ۵- تدریس هدفمند است.
- کیری‌کیدس و همکاران [۱۱] برای معلم اثر بخش سه بعد روانشناختی شناسایی کرده‌اند: الف بعد شخصیتی مانند مهربانی، دلسوزی، انصاف احترام و صراحت، ب) بعد تدریس مانند انگیزه برای تدریس درک دانش آموزان و تعهد علمی، ج) بعد حرفه‌ای مانند دانش حرفه‌ای مجوز تدریس و صلاحیت‌های حرفه‌ای آنها در پژوهشی دیگر مهارت-ها و دانش حرفه‌ای و همچنین درک و ایجاد ارتباط با دانش آموزان را برای معلم اثر بخش حیاتی می‌دانند.

- به اعتقاد مک آردل و کوتز [۱۲] بعد اصلی معلم اثربخش، قدرت، اطمینان، تعادل وقار و ارزشمند دانستن بلوغ است.
- برون ۲۰۰۴ [۱۳]، مولفه های معلم اثربخش را داشتن دانش موضوعی شوخ طبعی توانایی خوش برخوردی تمایل به پاسخگویی به سؤالات سازماندهی کلاس درس توانایی برقراری ارتباط با دانش آموزان به عنوان افراد خاص و ویژه می دانند.
- از نظر مالیکا ۲۰۰۶ [۱۴] مولفه های معلمان اثر بخش توانایی در ارتباط مطالب درسی، انگیزش دانش آموزان فراهم کردن محیط مناسب برای یادگیری حفظ و نگهداری علاقه مندی به دانش آموزان و مدیریت کلاس درس است.
- هوو (۲۰۰۶) می گوید معلمان اثر بخش باید دانش، تدریس دانش موضوع درس روان شناسی کودک و دیگر مهارتها را داشته باشند. در تحقیق دیگر گفته می شود که معلمان اثر بخش الف) قوانین کلاس درس را آموزش می دهند، ب) بر انتظارات دانش آموزان از کلاس درس نظارت دارند، ج) توضیحات شفاف و روشن ارائه میکنند، د) زمان تدریس را مدیریت کرده تا وقت کافی برای تدریس داشته باشند، ه) فرصت پاسخ گویی دانش آموزان را در طول تدریس افزایش می دهند و ط) بازخورد مداوم ارائه می دهند.
- پلک ۲۰۰۶ [۱۵] مولفه های معلم اثربخش را مواردی چون عملکرد علمی خوب، مهارت های ارتباطی خلاقیت حرفه ای گری دانش تدریس، ارزشیابی و سنجش کامل و مناسب شخصیت معلم و دانش محتوایی را بیان می کند.
- لوی و مینگ [۱۶] مطالعه ای کیفی روی معلم اثر بخشی در چین انجام دادند و بدین نتیجه رسیدند که ابعاد معلم اثر بخش عبارت است از الف) اخلاق معلم، ب) مهارت های حرفه ای، ج) پیشرفت حرفه ای، د) تأثیر معلم در نمرات امتحانی دانش آموزان است.
- رینولدز و همکاران [۱۷] در مورد تاریخ ارزشیابی های معلم اثربخش در انگلستان بیان داشته اند که این تاریخ به ۱۹۷۶ می گردد و ۳ معیار مهارت های حرفه ای، جو کلاس درس و مهارت های تدریس برای معلم اثر بخش تعریف کرده اند.
- استرانگ (۲۰۰۷) [۱۸] ابعاد معلم اثربخش را در شش حوزه بیان می کند ۱- پیش شرط های تدریس مؤثر توانایی گفتاری دانش تدریس و یادگیری، دانش درباره موضوع درسی و تجربه تدریس، ۲- معلم به عنوان شخص اهمیت به دانش آموزان انصاف و احترام تعامل شور و اشتیاق و از خود گذشتگی برای تدریس، ۳- مدیریت و سازماندهی کلاس درس نظم و ترتیب دانش آموزان و سازماندهی کلاس درس و ۴- برنامه ریزی برای تدریس، اهمیت تدریس، وقت گذاشتن و انتظارات معلم از دانش آموزان، ۵- اجرای تدریس، راهبردهای آموزشی پیچیدگی، پرسش و پاسخ و درگیر کردن دانش آموزان با موضوعات درسی و ۶) نظارت بر پیشرفت دانش آموزان، ارائه تکلیف درسی پاسخ گو بودن و پاداش بر اساس تلاش، معلم اثربخش در پاکستان باید به دانش آموزان احترام بگذارد، با دیگر معلمان به صورت گروهی کار کند، جو مطلوب و مثبتی در مدرسه به وجود بیاورد، دانش آموزان را برای ابراز دیدگاه هایشان تشویق کند بر

- پیشرفت دانش آموزان نظارت داشته باشد، روش های تدریس متفاوت را به کار ببرد و با والدین ارتباط داشته باشد.
- کیمر (۲۰۰۷) [۱۹] در مورد مولفه های معلم اثربخش اظهار می دارد که معلمان ترکیه باید توانایی داشته باشند تا با نظرات و مفاهیم موجود دانش آموزان روبه برو شوند آنان را برای کاربرد مفاهیم و مهارت های جدید در محیط های متفاوت تشویق کنند، مشارکت دانش آموزان را در دروس ترغیب کنند، پرسش گری یادگیری مشارکتی را میان آنها برانگیزند، سنجش مداوم داشته باشند، بازخورد تصحیحی ارائه دهند.
 - در ایران تحقیقات مشابهی پیرامون ابعاد و مولفه های معلم اثربخش صورت گرفته است که به بیان مهمترین آنها در زیر اشاره شده است [۵]:
 - درخشان (۱۳۷۲) [۲۰] صبر و حوصله اشتیاق به کار، رفتار دوستانه با شاگرد، سلامت جسمی و روانی، تعاملی بودن متانت، دوستی و مهربانی، علاقه به شاگرد و خوشبینی را از ویژگی های خاص یک معلم موفق ذکر کرده است.
 - ای (۱۳۷۳) [۲۱] در تحقیقی درباره معلم خوب به این نتایج رسیده است که این معلمان دارای سه بعد روش تدریس، شخصیت معلمی و پرورشی هستند که از نظر آزمودنی ها از میان سه عامل فوق، بعد پرورشی در اولویت قرار دارد.
 - مظاهری (۱۳۷۶) [۲۲] دانستن قدر و منزلت خود، امانت داری، رأفت و مهربانی، مراعات آداب و رسوم اجتماعی، نشاط و شادابی، سعه صدر، تخصص و تعهد، داشتن آموزش دیده به حیطه درسی خود و تقوا را از ویژگی های یک معلم خوب می داند.
 - محمودی (۱۳۷۷) [۲۳] در پژوهشی پیرامون معلم اثربخش بدین نتیجه رسید که از دیدگاه دانش آموزان، بعد شخصیتی، بعد الگوی تدریس و بعد کلاس درس به ترتیب دارای بیشترین اهمیت هستند.
 - نیکنامی (۱۳۷۹) [۲۴] القای احساس اعتماد به نفس برانگیختن حس کنجکاوی استفاده از روش های تدریس متنوع، داشتن طرح درس تقویت جو دوستانه با دانش آموزان را از جمله مولفه های مهم معلم خوب بر می شمارد.
 - صالحی (۱۳۸۰) [۲۵] در پژوهشی به این نتیجه رسید که برخی از ویژگی های تدریس معلمان اثر بخش راهبردهای تدریس، سبک ارتباطی، به کارگیری تجارب تدریس، ارزشیابی مستمر، بازخورد به موقع و سبک بین فردی است.
 - سواری و همکاران (۱۳۸۱) [۲۶] در پژوهشی با عنوان بررسی ویژگی های معلم خوب از دیدگاه دانش آموزان دوره متوسطه بندر ماهشهر به این نتیجه رسیدند که یک معلم خوب دارای دو بعد مهم آموزشی- انگیزشی و اخلاقی- انسانی است.
 - نتیجه پژوهش سلیمی (۱۳۸۲) [۲۷] این گونه بود که میان ارتباط دوستانه معلم با رعایت انضباط در دانش آموزان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. میان میزان احترام گذاشتن معلمان به دانش آموزان با نظم پذیری ارتباط معناداری وجود دارد. میان تلاش معلمان تفهیم مطالب آموزشی به دانش آموزان و نظم پذیری ارتباط معناداری وجود

دارد. میان میزان الگوی نظم پذیر بودن در معلمان با نظم پذیری از سوی دانش آموزان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

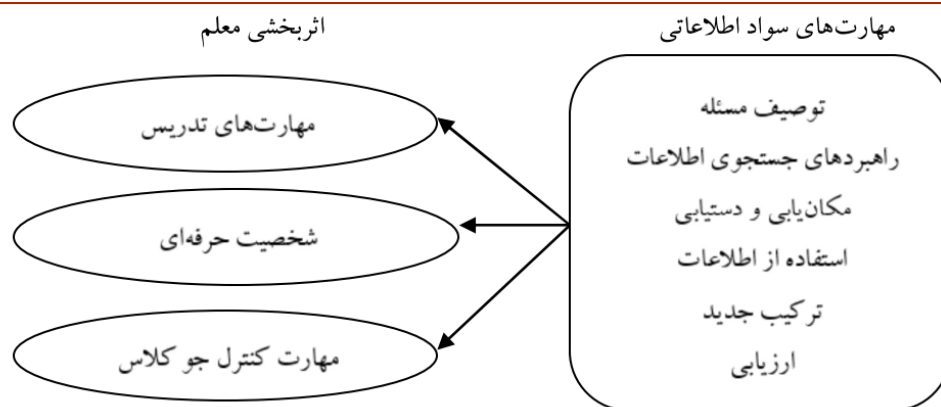
- شریفیان و همکاران (۱۳۸۴) [۲۸] در پژوهشی با عنوان تبیین نشانگرهای تدریس اثربخش در دانشگاه ها و مؤسسات آموزش عالی و میزان تحقق آن در دانشگاه اصفهان به این نتیجه رسیدند که استادان نمونه کشوری بر سه مقوله آغاز و پایان مناسب درس، تدریس سؤال محور و همراه با مشارکت دانشجویان و برخی ملاحظات خاص تدریس تأکید داشته اند.

- پور ظهیر و همکاران (۱۳۸۸) [۲۹] در پژوهشی با عنوان «بررسی و مقایسه اثربخشی معلمان جذب شده از نهضت سواد آموزی و معلمان جذب شده از آموزش عالی و مراکز تربیت معلم در دوره ابتدایی» ویژگی های معلم اثربخش را ارتباط مؤثر با یادگیرندگان داشتن توان تدریس زیاد، علاقه مندی به تدریس و اهمیت درگیر کردن یادگیرندگان در فرایند یادگیری می دانند.

- عقیلی (۱۳۸۸) [۳۰] در پژوهشی به این نتیجه رسیده است که از دیدگاه معلمان و دانش آموزان ابعاد حسن خلق و متانت رفتار مخاطب شناسی داشتن برنامه و نظم، روش تدریس متناسب و مهارت های پرورشی از ابعاد معلم اثربخش است.

۲- ارتباط متقابل اثربخشی معلم و مهارت سواد اطلاعاتی

معلمان اثربخش آگاه هستند؛ کلاس درس را چنان در اختیار دارند که گویی چشمی در پشت سر دارند، ولی دانش آموزان احساس نمی کنند که تحت کنترل یا فشار معلم هستند، دیگر این که دانش آموزان را تشویق به انجام دادن فعالیت هایی می کنند که مکمل فعالیت های قبلی است، یعنی هر مطلب جدید را چنان مطرح می سازند که با موضوع قبلی در ارتباط و تکمیل کننده موضوع قبلی است. از دیدگاه کمیته سواد اطلاعاتی انجمن کتابداران ایالات متحده آمریکا (۱۹۸۹) با سواد اطلاعاتی فردی است که توانایی تشخیص نیاز به اطلاعات را دارد و می تواند به جایی، ارزیابی و استفاده مؤثر از اطلاعات مورد نیاز پردازد و بلاخره نحوه یادگیری را فراگیرد. چنین فردی از نحوه سازماندهی اطلاعات آگاهی دارد. به طوری که دیگران نیز می توانند از وی فراگیرند این فرد به دلیل آن که همواره می تواند اطلاعات مورد نیاز خود را در هر وظیفه یا تصمیم بیابد، برای فراگیری تمام عمر مهیا است [۳۱]

شکل ۱: ارتباط متقابل اثربخشی معلم و مهارت سواد اطلاعاتی [۳۱]

معلم مجهز به مهارت‌های سواد اطلاعاتی با مطالعه متون مربوط و با استفاده از مهارت‌های خود هویت و اهمیت وظیفه کار خود را بهتر شناخته و درک می‌کند. او در انجام کارهای خود با استفاده از مهارت‌های سواد اطلاعاتی دارای استقلال کافی است و می‌تواند مشکلات علمی و کاری خود را در تمامی زمینه‌های تدریس و اداره کلاس به تنهایی و با تکیه بر مهارت‌های خویش حل کند و در محیط کار بازخورد مناسب دریافت نماید. این معلمان با استفاده از مهارت‌های سواد اطلاعاتی خود پیوسته دانش خود را روز آمد نگه داشته و با استفاده از تاکنیک‌های نوین آموزشی، اثربخشی و کارارایی خود را افزایش می‌دهند [۳۱].

ارائه راهکارهای افزایش مهارت‌های سواد اطلاعاتی جهت ارتقا اثربخشی معلمان [۳۱].

- تجهیز کتابخانه مدرسه به منابع مناسب برای افزایش دانش و اطلاعات معلمان.
- همکاری مدرسه با کتابخانه‌های عمومی و دانشگاهی جهت غنی کردن سطح دانش معلمان و دانش آموزان.
- برگزاری کارگاه‌های تخصصی در زمینه مهارت‌های جستجوی اطلاعات در وب.
- مجهز کردن کلاس‌ها به رایانه و اینترنت و الزام معلمان به استفاده از این فناوری‌ها در امر آموزش.
- برگزاری کارگاه‌های آموزش فناوری‌های جدید آموزشی برای معلمان.
- تشویق و حمایت از معلمان جهت شرکت در همایش‌ها و کنفرانس‌های سواد اطلاعاتی در سطح ملی و بین المللی.

۹- نتیجه‌گیری

بدون شک معلم در تمام نظام‌های آموزشی دارای نقش کلیدی و اثرگذار است و انتظار جامعه از مدرسه و معلم این است که دانش آموزان را برای زندگی واقعی در جامعه فردا آماده کند. معلم کارآمد و اثربخش فردی است که علاوه بر دانسته‌های علمی، توانایی مدیریت کلاس درس خود را داشته باشد و با توجه به موقعیت و ویژگی‌های دانش آموزان شیوه مدیریتی متناسب با آن را انتخاب می‌کند. در بعضی از مواقع شرایط کلاس ایجاب می‌کند جوی دوستانه و صمیمی حاکم شود و در زمان دیگر اقتدار معلم و سخت‌گیری‌های او زمینه مناسب برای پر بار بودن کلاس خواهد بود.

این موضوع باعث شده در سال های اخیر بهبود کیفیت آموزشی و داشتن معلمان واجد شرایط در سراسر جهان از جمله نظام آموزشی ایران مورد تأکید قرار گیرد. پژوهش های متعددی در زمینه ویژگی های معلم اثربخش در کشور انجام گرفته و از دسته بندی های مختلفی برای این پدیده استفاده شده است. در این مقاله ابتدا به معرفی نقش مهم معلم پرداخته و سپس معلم اثر بخش کاملاً تعریف و تحلیل شده است و در بخش اصلی این مقاله به بررسی مولفه های معلم اثربخش در ابعاد مختلف از دید نویسندگان و ارتباط متقابل اثربخشی معلم و مهارت سواد اطلاعاتی پرداخته شد.

منابع و مآخذ

1. رس.م.م.گ.م.گ. و ویژگی های معلم موفق از دیدگاه دانش آموزان. چهاردهمین همایش سالانه همایش انجمن مطالعات برنامه درسی ایران - ۱۳۹۵.
2. رج.ر.س.م.ا.ج.س.م.ا.ج.غ.ا.غ.ا. استخراج ابعاد معلمان اثربخش به منظور ارائه چهارچوب مفهومی آموزش و تربیت معلم اثربخش و اعتباربخشی آن. نشریه نشریه پژوهش در تربیت معلم «بهار ۱۳۹۶ شماره ۱» ۱۳۹۶.
3. اصغر، ت. پ. ح. ک. ل. ر. ا. و. ی. ر. ع. و. دانش محتوایی روش های معلمی و تاثیر آن بر پیشرفت تحصیلی دانش آموزان. کنفرانس پژوهش های نوین ایران و جهان در مدیریت، اقتصاد، حسابداری و علوم انسانی. SID. <https://sid.ir/paper/895722/fa>, 1396.
4. بهرام، رج. ا. ج. س. م. ا. غ. ص. ص. پ. و. شناسایی و اعتبار سنجی ویژگی های معلم اثربخش دوره ابتدایی دوفصلنامه نظریه و عمل در برنامه درسی، ۶ (۱۲): ۱۲۶-۹۳، ۱۳۹۷. نظریه و عمل در برنامه درسی مجله
5. سبحانی نژاد، م. and ح. زمانی منش، شناسایی ابعاد معلم اثربخش و اعتبار سنجی مولفه های آن توسط دبیران دوره متوسطه شهر یاسوج. پژوهش در برنامه ریزی درسی، ۱۳۹۰، ۹ (۳۲): 68-81. p. (32)
6. یونسکو، دستاوردها و چالش ها پاریس: یونسکو. آموزش برای همه ۲۰۰۰-۲۰۱۵. 1393(2015).
7. م. ب. ک. و. شیوه های مدیریت کلاس درس معلمان برای افزایش اثربخشی در تغییرات آب و هوایی در نیجریه. مجله پژوهشی علوم اجتماعی، ۳ (۱)، ۴۳-۵۰، ۱۳۹۴ (۲۰۱۶).
8. دابل، ا. ل. و. افزایش کارایی معلم (علی رئوف و منیره رضایی). (ترجمه). تهران: آبیژ. [فارسی]. ۲۰۰۷.
9. سی، د. و. تقویت عملکرد حرفه ای: چارچوبی برای آموزش اسکندریه. ویرجینیا: انجمن نظارت و توسعه برنامه درسی، ۱۹۹۶.
10. ال، س. و. مسائل کلیدی در مورد اثربخشی و بهبود مدرسه. از پایگاه داده ERIC بازیابی شده است. (ED453045). 2000.
11. ک. ا. ک. آ. ج. و. ک. ا. و. ایجاد معیارهایی برای سنجش اثربخشی معلم از طریق رویکرد خودارزیابی: روشی مکمل برای سنجش اثربخشی.. اثربخشی مدرسه و بهبود مدرسه، ۱۳ (۳)، ۲۹۱-۳۲۴، ۲۰۰۲.

12. ن. م. آ. ک. و. ک. و. یک هسته قوی از کیفیت - الگویی از مربی حرفه ای که فراتر از تفکر حرکت می کند.. مطالعات در آموزش مداوم، ۲۵(۲)، ۲۲۵-۲۳۷، ۲۰۰۳.
13. ن. ب. و. چه چیزی یک مربی خوب را می سازد؟ ارتباط برنامه نویسان متا. ارزیابی و ارزشیابی در آموزش عالی، ۲۹(۳)، ۵۱۵-۵۳۳، ۲۰۰۴.
14. ام. م. مطالعه معلم مؤثر، شکل ملی معلم. نشریه آموزش الکترونیکی، جلد ۱۶، شماره ۳، ۲۰۰۶.
15. پ. ج. ای. و. ویژگی های معلمان مؤثر. بررسی سیاست آموزش هنر، ۱۰۷(۴)، ۲۳-۲۹، ۲۰۰۶.
16. ال. ل. ا. و. م. و. درک معلمان، دانش آموزان و والدین از ویژگی های معلمان خوب: مقایسه بین فرهنگی چین و ایالات متحده ارزیابی آموزشی. ارزشیابی و پاسخگویی، ۲۱، ۲۰۰۹.
17. دی. ر. د. م. د. و. ت. و. ارزیابی و اثربخشی معلم در انگلستان. ۱-۳۳، ۲۰۰۴.
18. ا. ج. و. و. ویژگی های معلمان مؤثر (ویرایش دوم). اسکندریه، ویرجینیا. انجمن نظارت و توسعه برنامه درسی، ۲۰۰۷.
19. ک. ا. و. آموزش مؤثر در علم: مروری بر ادبیات. مجله آموزش علوم ترکیه، ۴(۱)، ۰۴۴، ۲۰۰۷.
20. حسن، د. و. خلاصه مقالات نقش تربیتی معلم. چهارمین سمپوزیوم، جایگاه تربیت تهران، ۱۳۷۲.
21. ایرج، ا. و. بررسی نظرات اولیای دانش آموزان و معلمان سال سوم راهنمایی پیرامون ویژگی های یک معلم خوب و اثربخش در مدارس دولتی و غیر انتفاعی شهر شیراز. پایان نامه کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی دانشگاه علامه طباطبائی تهران، ۱۳۷۳.
22. الله، م. آ. و. ویژگی های معلم خوب. انتشارات خلاق، چاپ پنجم، قم، ۱۳۷۶.
23. امیرحسین، م. و. بررسی ویژگی های معلم اثربخش. پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تربیت معلم، ۱۳۷۷.
24. اثربخش، و. ن. م. م. و. ه. م. خ. و. فصلنامه روان شناسی و علوم تربیتی، دوره دوم. ۱۳۷۹.
25. شایسته، ص. و. تدریس اثربخش. مجله دانشگاه علوم پزشکی شهر کرد دوره سوم، شماره ۲، ۱۳۸۰.
26. س. ک. ج. ق. ن. و. ح. د. و. فصلنامه روان شناسی و علوم تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان (اصفهان)، شماره ۱۳ و ۱۴. بررسی ویژگی های معلم خوب از دیدگاه دانش آموزان دوره متوسطه بندر ماهشهر، ۱۳۸۱.
27. حسین، س. و. مطالعه تأثیر رفتار معلم بر نظم پذیری دانش آموزان در مدرسه. فصلنامه نوآوریهای آموزشی شماره ۶ سال دوم، ۱۳۸۲.
28. ش. ف. ن. ا. ع. ل. و. تبیین نشانگرهای تدریس اثربخش در دانشگاهها و موسسات آموزش عالی و میزان تحقق آن در دانشگاه اصفهان. فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی، شماره ۳۷ و ۳۸، ۱۳۸۴.

29. باقری، پ.ظ.ع.ت.ا.ف.م.و.س.، بررسی و مقایسه اثربخشی معلمان جذب شده از نهضت سواد آموزی و معلمان جذب شده از آموزش عالی و مراکز تربیت معلم در دوره، ابتدایی. فصلنامه تحقیقات و مدیریت آموزشی شماره ۲، ۱۳۸۸.
30. جلیل، ع.، بررسی ویژگی های معلم اثر بخش از دیدگاه معلمان و دانش آموزان پسرانه مقطع متوسطه شهر نور. پایان نامه کارناسی ارشد دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه شهید بهشتی، ۸۸.۱۳
31. طغراجردی، ف.ک.و.م.ه.، ضرورت آشنایی معلمان با سواد های چندگانه در تدریس اثر بخش. نخستین همایش ملی فرهنگ، ۱۳۹۹.